

Lirik nəsrdə psixologizmin təzahür formaları
(Mövlud Süleymanlının “Yel Əhmədin bəyliyi” povesti əsasında)

Sevinc Kazımova

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA-nın elmlər doktoru proqramı üzrə dissertantı
E-mail: sevinckazimova15@gmail.com*

Rəyçilər: filol.ü.e.d., prof. T. Məmməd,
dos. N. Mustafayeva

Açar sözlər: ədəbi qəhrəman, bədii obraz, milli düşüncə

Ключевые слова: литературный герой, художественный образ, национальное мышление

Key words: literary hero, artistic character, national thought

“Cəmiyyətin inkişafında hər bir yeni dövr özünün ictimai-siyasi, mənəvi-əxlaqi mənzərəsini yaradır. Bu mənada 60-cı illər XX əsrin tarixində ən önəmli yerlərdən birini tutur. Bizdən 40 illik bir zaman məsafəsində olan həmin dövr, tədqiqatçıların yaradıcılığında dolu, həm də narahat epoxa olmuşdur. Bir tərəfdən dünyada baş verən qlobal ictimai-siyasi hadisələr, Afrikada, Asiyada, Latın Amerikasında sönmək bilməyən azadlıq hərəkatı, digər tərəfdən elmi-texniki tərəqqinin durmadan artması, kosmosun fəth edilməsi, yeni-yeni kəşflər hər bir xalqın həyatında dünyaya baxışında iz buraxdı. Təbii ki, bu dəyişikliklər mənəviyyətin göstəricisi olan mədəniyyətə təsirsiz qala bilməzdi. Cəmiyyət həyatında dünyada baş verən hadisələr müəyyən təsirlər yaratdığı, dərin iz buraxdığı kimi, sənətdə də yeni meyarlar, ölçülər yarandı” [3, 12].

Bu baxımdan görkəmli yazıçı Mövlud Süleymanlının yaradıcılığı yeni meyarları ilə seçilirdi. Artıq 1960-cı illərdən başlayaraq Azərbaycan ədəbiyyatında stereotip obrazlardan, hazır ədəbi qəhrəmanlardan fərqli olaraq yeni ədəbi qəhrəmanlar yeni meyarlarla yaradılmağa başlandı. “Obrazı birtipli deyil, “boyaların qatılığında” daxili aləmin mürəkkəbliyi ilə bir insan kimi həm müsbət, həm də mənfi cəhətləriylə bircə təsvir etmək artıq bu “yeni insan”ın bədii ədəbiyyata ayaq basmasından xəbər verirdi. Müasir həyatı, onun çoxcəhətli problemlərini, gerçəklik haqqında mümkün olmadığı kimi, eyni tipli ədəbi qəhrəmanlarla da kifayətlənmək mümkün deyildi” [4, 17].

Bu dövrdə yazıçılar keçmiş ənənəvi yazı təhkiyəsindən uzaqlaşmış oxucunun intellektual potensialını nəzərə alaraq, assosiativ-məntiqi təhkiyə formasından istifadə edərək özünün estetik potensialını artırmaq qaygısını da düşünür. N. Əliyeva ədəbiyyatımızda bu yeniləşmə meylini nəzərə alaraq qeyd edir ki: “70-ci illərdə özünü göstərən intellektuallaşma meyli 80-ci illər nəsrində bir qədər də dərinləşdi... Eyni zamanda, nəsrimizdə 70-80-ci illərdə güclənən digər bir təmayül də qeyd etmək lazımdır; bu, intellektualizmlə bir növ əkslik təşkil edən lirik emosional (ekspressiv) üslub istiqamətidir” [2, 67].

Mövlud Süleymanlının milli düşüncə, etnoqrafik elementlərin bolluğu ilə seçilən hekayə və povestlərində də roman yaradıcılığında olduğu kimi xalqın tarixi, etnoqrafiyası, mənəvi-əxlaqi dəyərləri geniş planda təsvir olunmuşdur. “Şanapipik”, “Duzsuzluq”, “Yel Əhmədin bəyliyi”, “Şeytan”, “Dəyirman”, “Ot” povestləri, “Quru kəllə”, “Sığırçı Güllünün ala iti”, “Dünyanın işığı”, “Qaraca kişinin yaylaqları” kimi hekayələrində müəllifin özünü düşündürən,

nigaran qoyan proseslərin insan mənəviyyatının içindən necə keçib getdiyi aydın göstərilmişdir. Sözügedən əsərlərin hər birində "...cəmiyyət həyatını bürüyən sosial ziddiyyətlərin, mənəvi-əxlaqi kataklizmin kökləri açılır, gerçəklik haqqında, sosial-siyasi mühit, insan və cəmiyyət, insanın təbii varlığı kontekstində fəlsəfi qənaətlər" [5, 39] öz əksini tapmışdır.

"Milli dəyərlərimizin təəssübkeşi, öz xalqının soyunu, tarixini, fikir dünyasını özünü tanıdığı kimi tanıyan Mövlud Süleymanlı" [10, 5] qələmini mənəvi dünyamızın incəliklərini izhar etməyə yönəlmişdir. Obrazları kollektivçilik mənəşəsindən çıxarılıb tarixin ağuşuna atmış, at üstünə qaldırmış, düşüncəsinin dərinliyinə önəm vermişdir. Yasaq olmuş mövzuları yazıya gətirib fərdin yaşantısını, psixoloji durumunu incələmişdir. Bununla Azərbaycan nəsrinə yeni üslub, yeni dil, təkrarsız obrazlar bəxş etmişdir.

Mövlud Süleymanlının orijinal yazı manerası, milli düşüncə, etnoqrafik elementlərlə zəngin yaradıcılığı oxucular tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılandı. Çox sürətli bir şəkildə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etdi. Heç də təsadüfi deyil ki, Mövlud Süleymanlının bu əsərində İmadəddin Nəsiminin çox məşhur qəzəlinə götürülmüş "Dünya duracaq yer deyil, ey can, səfər eylə" [3, 12] mısrası epigraf olaraq seçilmişdir.

Povestin daşdığı ideya ilə epigraf arasındakı məntiqi əlaqə sujetin inkişafında reallaşır və yazıçının çatdırmaq istədiyi ideyanı anlamağa kömək edir. XIV əsrin geniş dünyagörüşlü və mübariz, öz əsərlərində daima insan, cəmiyyət problemlərini vurğulamağa çalışan bir şairinin dünyanın yaşanılacaq yer olmaması kimi düşüncəyə qapılması və altı əsr sonra bu düşüncənin Mövlud Süleymanlı əsərinin ideyasına çevrilməsi oxucuda bu düşüncənin doğruluğuna inamın yaranmasına, bir sözlə nikbin fikirlərin ona üstün gəlməsinə səbəb olur. Məlumdur ki, ətrafımızda, cəmiyyətimizdə baş verən müsbət və mənfi olaylar bizim baxış bucağımız, hadisələrə olan münasibətimizlə birbaşa bağlıdır. Yaşadığı, mənsub olduğu cəmiyyəti bəyənməmək, daim onu inkişaf etmiş sivilizasiyaya uyğun bir hala salmaq haqqında deyil, sadəcə olaraq qaçaraq canını qurtarmağa çalışmaq insanlığın genetikasında möhkəmlənmiş olan bir xüsusiyyətdir. Yəni, insanlar ümumxalq rifahından öncə yalnız öz firavan və rahat həyat istəklərini yerinə yetirməyə çalışdıqları üçün cəmiyyət bir-birini anlamayan, qarşısındakı insanda yalnız qüsurlar görən insanlarla dolub-daşır. Öz hərəkətlərini, düşüncələrini və dünyada varolma səbəblərini düzgün şəkildə sorğulaya bilməyən, yalnız kor-koranə inanmaq yolunu - bir növ həyatda ən rahat yaşayış yolunu seçənlər cəmiyyətin içdən-içə çürüməsinə səbəb olur.

"Mövlud Süleymanlı Həmid və Yel Əhməd obrazları ilə bir növ təkyə mədəniyyətindən gəlmə dərvişlikdə-cəlayi-vətən olub diyar-diyar gəzmək, ürəyinin, könlünün, inamının aram tapdığı məqamı bulmaq, "quşu qonduğu" yerdə nəfəs dərməyə can atan insanların aqibətini, taleyini incələmişdir. Hər şeydən əvvəl, əsər bəhs etdiyi dövrü, zamanı öz ab-havasıyla duymaq, anlamaq mənasında, təsvirlərin təkrarsız işlənməsi, xalq düşüncəsinin, fəlsəfəsinin təbii ifadəsi baxımından böyük maraq doğurur..." [10, 12]

Təsvir baxımından, xüsusilə, Yel Əhmədin yaşadığı dağ kəndinin adamlarının xarici görkəminin obrazlı ifadələrlə göstərilməsi diqqəti cəlb edir. "Alçaqboylu, enli adamlar idi. Elə bil böyüyə bilərmişlər, özləri istəməyib. Bir az sıxılıb, içlərinə yığılıblar ki, dağ yeridi, üşüməsinlər" [10, 111].

Bu təsviri müəyyən mənada məcazi baxımdan da yorumlamaq mümkündür. Sanki kənd camaatı özləri maariflənmək, daha müasir dünyaya can atmaq, "yaşlarına uyğun" davranmaqdan inadkarlıqla kənar gəzirdilər. Bütövlükdə kənd əhalisinin dünyagörüşünün, hadisələrə baxışının əks etdirilməsi baxımından "Yel Əhmədin bəyliyi" çox uğurlu bir əsər

hesab oluna bilər. Məlum olduğu kimi, kəndin özünəməxsus yaşam qaydaları mövcuddur; belə ki, bəzən önəmli hadisələr bu kiçik cəmiyyət üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmədiyi halda, çox xırda problemlər onlar üçün qlobal əhəmiyyətli məsələyə çevrilə bilər. Yel Həmidin və oğlu Əhmədin yaşadığı kənddə isə onların mövcud cəmiyyətdən uzaqlaşmış, xəyallarının, istəklərinin ardınca getməyə can atmaqları uşaqlardan tutmuş böyüyə qədər hamının mütəmadi olaraq fikir yaratdığı bir problem idi: “Hamı qaşlarını düylənib fikirlərini qarışdırıb gözləyirdilər ki, Əhməd indicə baltanı atıb qaçıb gedəcək. Uşaq böyüyə, böyük uşağa qarışa-qarışa çıxıracadırlar:

— Ay, Əhməd getdi!

— Oy, Əhməd getdi!” [10, 102].

Kənd camaatı Yel Həmid və onun nəslə haqqında müxtəlif cür rəvayətlər uydurur və bunlara inanaraq səksəkə içində yaşamağa üstünlük verirdilər. Düşünürük ki, burada yazıçı tam olaraq cahil bir toplumun düşar olmağa məhkum olduğu bir bəlanı bütün təfərrüatı ilə verməyə çalışmış. Bu insanların davranışı oxucuda hər nə qədər ikrahedici hisslər oyatsa belə, məsələyə daha real mövqedən yanaşdıqda elmdən, savaddan məhrum və bütün fəaliyyəti yalnız əkinçilik, maldarlıqla məşğul olan insanların zehni fəaliyyət üçün düşündürücü, onları narahat edəcək, bəzən qorxu, bəzən isə məzə obyektinə çevirə biləcəkləri bir problem axtarışında olmaları çox təbii idi. “Onların işə getməyi, gördükləri işlər, elədikləri gaplar, günün çıxmağı, suyun axmağı kimi düşünülməmiş, qurulmamış, yalandan uzaq olduğu üçün bu cür nağıllar, bəzəmələr əl içi kimi açılıb, birdən-birə boş şeylər olurdu. Ona görə də dan yerinin təmiz, ayazlı havasında o əkindən bu əkinə məzələ-nə-məzələ-nə bir-birini səsləyirdilər:

— Ayə, yel Həmid gedibmi, görəsən?

— Bu vaxta yel Həmidmi qalar? İndi Qaraçöpdə qəzəl oxuyur” [10, 110].

Göründüyü kimi insanların yerindən, geyim tərzindən tutmuş ailəsinin daxili məsələlərinə qədər qarışmağa adət etmiş bu cəmiyyət üçün yel Həmidin düşüncələrindən tutmuş oxuduğu qəzəllərə qədər hər şey böyük maraq kəsb edirdi. Onların Allah haqqında düşüncələri, dinə yaşama mövqeləri də müxtəlif idi. Əsərdən aydın şəkildə bəlli olur ki, kənd camaatının dini təhsili də yetərli səviyyədə deyil. “Allahın özünə də adam kimi baxırdılar. Yəni “Varsa, da özü bilər, yoxsa da. Özü bilən yaxşıdı. Mən inandığıma inanıram” [10, 110].

“Kibr, bəlkə də insan oğlunun sahib ola biləcəyi ən iyrənc və pis duyğulardan biridir. Lakin daha dəhşətlisi, həm kibrli olub, həm də belə deyilmiş kimi inkaretmə vəziyyətidir. Çünki, kibrli olmağın yaxşı bir şey olmadığını demək olar ki, hər kəs qəbul edir, yenə bu qəbul etməklə birlikdə heç kim özünə kibrli olmağı yaraşdırmaz. Bu səbəbdən də kibrli olduğumuz zamanlarda belə bunun fərqlində olmaz və “kibrli birisən” sözlərini qulaq ardına vurur, eşitməzlikdən gələrik”. Elə bu səbəbdəndir ki, özlərinin nifrətoyandırıcı iftiraları ilə yel Həmidə dəli səviyyəsinə gətirib, onun ölümünə səbəb olanlar günahı özlərində görməməyə çalışır və yenə işin içindən gülərək, məzə tutmağa çalışaraq çıxmaq istəyirlər: “Camaatın hərəsi üzünü bir səmtə tutub gülürdü. Molla da:

— Əstəğfurullah, — deyib, — ləzzətlə gülümsədi” [10, 125].

Kənd camaatının ən böyük çatışmazlıqlarından biri də deyilən hər sözə hamının inanması və bunu sanki şahidi olduqları bir hadisə kimi ağız dolusu anlatmaqları idi. “Heç bir bilgi tək bir mənbədən alınmamalıdır. Ən böyük xətanı bəlkə də burada edirik. Tək bir qaynaqdan əldə etdiyimiz bilginə yetərli görüb fərqli qaynaqlardan araşdırma ehtiyacı duymuruq. Halbuki, faydalandığımız bu tək qaynaq bizə tək bir insanın baxış mövqeyini sunar. Bu vəziyyət eynilə yuxu yozanların eyni yuxunu fərqli cür yozmalarına bənzəyir. Bu eyni zamanda insanın nəyə inanmaq istəməsi ilə bağlı olan bir düzündür. Bəzi məşhur filosofların həyat və onun anlamı

haqqındakı düşüncələrini incəliyə bilərik:

— Artur Şopenhauer üçün həyat boş bir şeydir. Sadəcə olaraq hal-hazırdakı insan onu böyüdür.

— Fridrix Vilhelm Nitsşe həyatın obyektiv bir anlamının olmadığını söyləyir. Onun üçün həyat təkrar edilən bir heçlikdir.

— Kiniklərə görə təbiətlə uyum içində ədalətli bir həyat sürmək həyatın anlamıdır.

— Alfred Adlerə görə yaşamın mənası: həyatın bütününə fayda edə bilməkdir”.

Məzə Möylənin yosma arvadının uydurduğu “Yel Həmid ildə bir dəfə üstü kəpənəkli alaqarğa doğurmuş” sayiəsi bütün kəndin gecə-gündüz düşündüyü, doğru olub-olmadığını aydınlaşdırmağa çalışdığı fikrə çevrilir: “Məzə Möylənin yosma arvadı özünün düzəltdiyi, qurduğu nağıla çaşıb qalmışdı:

—Nə bilim, vallah, yəqin elə doğruymuş ki, belə də çıxdı...” [10, 115].

Əsərdə övlad-valideyn münasibətlərinə də çox incə cizgilərlə aydınlıq gətirilmişdir. “İnkişaf edən və dəyişən dünyaya ayaq uydura bilən şəxslərin yetişdirilməsində ailənin böyük bir rolu vardır. Uşaqların ilk tərbiyələrini ailədə aldıklarını düşündükdə ailə tərbiyəsinin önəmi özünü geniş müstəvidə göstərir. Uşağın inkişafı onun ətrafı ilə olan əlaqəsi ilə birbaşa əlaqəlidir” [3].

Uşaq doğulduğu andan etibarən ailəsində olan şəxslərin davranış və düşüncə sistemini mənimsəyir, onun ətraf aləmin şəxs və əşyalarına münasibəti bir növ valideynlər, nənə-baba, eyni zamanda tərbiyəçi və müəllimlərin yanaşma tərzinin təkrarı kimi çıxış edir. Bu səbəbdəndir ki, ailəsində cəmiyyət üzvlərinə qarşı humanist münasibət göstərildiyinin şahidi olmayan uşaqların cəmiyyət həyatında ədalətli, düşünülmüş fəaliyyət göstərməsini müşahidə etmək müəyyən mənada mümkünsüzdür. Bunu “Yel Əhmədin bəyliyi”ndə də çox aydın şəkildə görmək mümkündür. Ailədə “Nə olursa olsun böyüklərə qarşı saygılı və hörmətli olmaq” kimi tərbiyəvi cümlələrlə böyüdülməmiş uşaqlar öz valideynlərinə örnək olaraq yel Həmidə qarşı hörmətsizlik edir, eyni zamanda Əhməd haqqında digər kənd sakinləri kimi dürlü-dürlü iftiralar uydururlar. Bəlkə də onlar bunun iftira olduğunu heç başa düşməzlər, sadəcə olaraq, gözlərini açıb gördükləri həyata ayaq uydurmağa çalışırlar.

“ — Bir də gördük ki, geyməsinə də qanad kimi belə eləyə-eləyə uçdu getdi.

— Baran yolunda otluğun içində tapdıq. Gözlərinə kəpənək qonmuşdu. Burnuna kəpənək qonmuşdu.

— Eləydi, eləydi, kəpənəkdən görünmürdü, hərəməzə də bir kəpənək verdi.

— Alaqarğa da vardı yanında.

— Başının üstündə də küçük hürürdü...” [10, 116].

Əsərin baş qəhrəmanlarından olan yel Əhməd müəyyən mənada düşüncələri, davranışları ardıcıl olmayan, nə edə biləcəyini özündən başqa heç kimin bilmədiyini, sadəcə olaraq öz dünyasında yaşayan biridir. Onun kiçik yaşlarından ailəsi ilə bağlı əlaqələrinin, ümumilikdə ailə daxili həyatlarının çox ciddi bir problemlə üzləşməsi bəlkə də Əhmədin xarakterindəki bu qarışıqlığa səbəb olmuşdu. Atası Həmid və ümumilikdə bütün nəsilləri “Yel” ləqəbini qazanmışdı və bununla da hamının düşüncəsində Əhmədin də atası kimi ailəsini ataraq çıxıb gedəcəyi düşünülmürdü. Amma Əhməd belə etmir. Əhmədin ailəsini atıb getməməsi müxtəlif hadisələrin fonunda məntiqli şəkildə əsaslandırılır.

Əhməd atasız böyümüşdü və bunun nə dərəcədə ağır psixoloji iztirablara səbəb olacağını çox gözəl bilirdi. Onun atası haqqında müsbət düşüncələri müəyyən mənada yel Həmidin Əhmədə yad olan bu saqqallı kişinin laqeyd davranışları və münasibəti ilə məhv olmuşdu. Digər tərəfdən Əhməd atasına nisbətən daha iradəli və bəlkə də intiqamçı idi. İradəli idi,

çünki yel Həmidin ürəyini, beynini oxşayan o düşüncə - çıxıb getmək istəyi Əhməddə də mövcud idi, lakin o, öz üstün iradəsi ilə qalib gəlməyi bacarır. Digər tərəfdən kənd camaatının tənə və şayiələrinin, hələ kiçik yaşlarından atasına görə məzə Möylə və digərləri tərəfindən gülüş obyektinə çevrilməsinin, eyni zamanda atasının ölümünün bütün bu əhəmiyyətsiz səbəblər ucbatından baş verməsinin Əhməddə dərin izlər yaratdığını və onu daha çox pul qazanaraq bu kənd camaatını özündən asılı hala salmaq, onları artıq kiminləsə məzə tutmaq yerinə öz hallarına acıyıb, yalnız borclarını düşünəcək bir səviyyəyə çatdırmaq üçün fəaliyyətə sövq etdiyini də düşünmək olar. Əhməd bütün bunlara çox böyük uğurla nail olur. Artıq bütün insanların dərdi “Yel” nəslinin kəpənək tozu və ya onların alaqarğa doğması deyil, bu qədər qısa vaxt ərzində varlanmağı bacaran Əhmədin pulları olur. Tənqidçi Arif Əmrahoglu yazıçının yaradıcılığına xas olan bu məqamları vurğulayaraq qeyd edir ki: “Mövlud Süleymanlı əsərlərində mif dünyası ilə real dünya arasında sərhəd itir, biri başlayıb biri qurtarmır, biri digərinə zəmin hazırlayır, onu tamamlayır” [8, 6].

Əsərdə diqqət cəlb edən obrazlardan biri və yazıçının tipik xüsusiyyətlərə məxsus tipik cəmiyyət üzvünü əks etdirmək bacarığını ortaya çıxaran Məzə Möylədir. Məzə Möylə adından da göründüyü kimi, bütün fəaliyyəti yalnız kənd camaatı üçün gülüş, məzə obyektlərinin və hadisələrinin tapılması olan, həyata dair qarşısına konkret məqsədlər qoymayan birisidir. Əslində Məzə Möylənin bu “bikarlığı”nın birinci dərəcəli günahkarı özündürsə, burada ikinci dərəcəli rolu maarifsiz və zəif dünyagörüşünə məxsus kənd cəmiyyətinin sosial tələbləri oynayır. İş o yerə çatır ki, yas mərasimi kimi ciddi bir mühitdə belə kənd əhalisi Məzə Möylənin “ağıllı” düşüncələrinə, ölüm hadisəsinə “pozitiv” yanaşma tərzinə gülməyi bacarır. Məzə Möylə yosma arvadı ilə sanki bir bütövlük təşkil edir. Onların hadisələrə baxış açıları tamamilə eynidir. Yosma arvadı hər nə qədər Möylə tərəfindən şiddətə məruz qalsa belə, onun “hıçqırıq” bəlasından xilas olması üçün əlindən gələni əsirgəmir. O, eyni zamanda şayiə yaymaqda mahir ustalığa malik olsa da, duyğusal xüsusiyyətləri ilə də diqqəti cəlb edir. Yel Həmidin öz evinə qayıtmasına ən azı arvadı qədər sevinən bu qadın oxucuda müəyyən qədər ailə münasibətlərinə, ailə bağlarına qarşı xüsusi bir mövqeyi olduğu fikrini yaradır. “Məzə Möylənin arvadı çəpərlərin arasıyla balıq kimi çırpınıb quyruq bulaya-bulaya özünü kəndin içinə saldı: - Həmid gəlib, ay camaat, yel gəlib!” [10, 121].

Əhmədin anası ağlayanda da gülüşünü əskik etməyən bu cəfakəş azərbaycanlı qadınını müəyyən mənada əzilən, xoşbəxt ailə həyatından məhrum olan qadınların ümumiləşmiş obrazı kimi qəbul etmək olar. Onun dilindən deyilən bir cümlə vardır ki, bu artıq Əhmədin anasının necə biri olduğunu bütün cəhətləri ilə gözlərimiz önündə canlandırmağa şərait yaradır: “Daha getmə, dərdin alım, ay Həmid, mənə deyirlər ki, sən pissən, səndən qaçır ərin...” [10, 111].

Məlumdur ki, ta qədim zamanlardan həm Azərbaycanda, həm də bir sıra ölkələrdə dağılmış ailənin, uğursuz münasibətlərin günahı bir çox hallarda qadınlarda görülmüş, onlar cəmiyyət tərəfindən tənəli baxışlar və fikirlərə məruz qalmışlar. Əhmədin anası sadəcə olaraq onlardan biri idi. Eyni zamanda cəmiyyətdə mövcud olan “həyat yoldaşına müti” olmaq kimi fikirlər səbəbindən bəlkə də Əhmədin anası yel Həmidin öz ailəsini tərk edərək, uzun müddət heç bir xəbər vermədən bilinməyən yerlərdə həyat sürməsi, daha sonra isə heç bir şey olmamış kimi, sanki qaldığı yerdən davam etdirmişcəsinə ailəsinin yanına dönməsi və öz övladına qarşı laqeyd münasibətinə kəskin münasibət göstərməkdən çəkinir və sadəcə olaraq “getmə...” - deyə bilirdi. Lakin o, öz yaşadığı taleyinin gəlininin də yaşamamasına çalışır və daim ona məsləhətlər verərək vəziyyətin yenidən təkrarlanmasına yol verməmək üçün əlindən gələni edirdi.

“On illər boyu sosializm realizminin saxta qəlbləri içərisində dustaq saxlanan, həyatdan, həqiqətdən uzaq düşən ədəbiyyatımız yeni məzmun aldı. Əvvəlki saxta romantik pafosun gerçək məzmunu uyuşmayan intonasıyanın yerini ayrı-ayrı fərdlərin timsalında xalqın əsil həyatını, dərdlərini, ağrılarını əks etdirən sosial gerçəkliklə dolu ədəbiyyatın yarandığını” [13, 51] görkəmli yazıçı Mövlud Süleymanlının da yaradıcılığında bariz şəkildə görürük.

Mövlud Süleymanlı əsərlərində insanın mənəvi dünyası və bəşəri mahiyyəti mifoloji, tarixi, sosial, siyasi hadisələr fonunda bədii tədqiqat obyektinə çevrilir, müasir oxucunu dünənə haqqında dərin düşüncələrə kökləyir.

Məqalənin aktuallığı. Ədəbiyyata ötən əsrin 70-ci illərində gəlmiş Mövlud Süleymanlının orijinal yazı manerası, milli düşüncə, etnoqrafik elementlərinin bolluğu və heyrat doğuran əlvanlığı ilə seçilən əsərləri çox sürətli bir şəkildə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etdi. Mövlud Süleymanlının 70-ci illərin sonlarında yazdığı “Yel Əhmədin bəyliyi”ndə qərubsəyən, darıxan, çevrəsinə sığmayan həyat bədiiləşdirilib. Daxilən ayıq, anlaqlı adamların bu hala düşmələrinin, dünyadan qaçmaq istəklərinin səbəbini yazıçı cəmiyyətdə görür.

Məqalənin elmi yeniliyi. Mövlud Süleymanlının “Yel Əhmədin bəyliyi” povesti bəhs etdiyi dövrü, zamanı öz ab-havasıyla duymaq, anlamaq mənasında, təsvirlərin təkrarsız işlənməsi, xalq düşüncəsinin, fəlsəfəsinin təbii ifadəsi baxımından böyük maraq doğurur...

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə doktorantların, bakalavr və magistrantların elmi axtarışlarının qaynaqlarına çevirilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan nəsr antologiyası. 5 cildə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
2. Ənvəroğlu H. Azərbaycan romanının inkişaf problemləri. Bakı: Nurlan, 2008.
3. Əlizadə E. Yeni nəsr və fərdi yaradıcılığın bədii təkamül problemi (Elçinin yaradıcılığı əsasında). Bakı, 2003.
4. Qarayev Y. Meyar şəxsiyyətdir. Bakı: Yazıçı, 1989.
5. Salamoğlu T. Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. Bakı: BQU nəşriyyatı, 2008.
6. Hüseyn M. Yeni mərhələ, yeni vəzifələr // Azərbaycan, 1962, № 7.
7. Cəfərov N. Klassiklərdən müasirlərə. Bakı: Çarşıoğlu, 2004.
8. Əliyeva N. 60-80-ci illər Azərbaycan nəsrində qəhrəman və üslub axtarışları. Bakı: Elm, 1997.
9. Süleymanlı M. And olsun əsrə. Bakı: Elm və Təhsil, 2013.
10. Süleymanlı M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.
11. Əmrahoğlu A. Mövlud məhz elə tək qaldığı və tək getdiyi yolda Mövlud Süleymanlıdır // Azərbaycan, 1993, № 5-6.
12. Süleymanlı M. Üç roman. Bakı: Azərbaycan, 2004.
13. Uğurlu F. Nəsrin poetik axtarışları // Azərbaycan, 2008, № 11. Internet resursları:
14. <https://www.gunaz.tv/az/xeberler/arxiv/movlud-suleymanlinin-yeni-romani-46340>
15. <http://edebiyatqazeti.az/news/gundem/52-xx-esrin-60-80-ci-illəri-azerbaycan-medeniyyeti>
16. <https://www.dergipark.gov.tr/>
16. <https://ciplakyazar.com/>

С. Кязимова**Формы проявления психологизма в лирической прозе****Резюме**

Оригинальная письменная манера Мовлуда Сулейманли, появившаяся в литературе 70-х годов прошлого века, национальная мысль, изобилие этнографических элементов и произведений, отобранных с ее удивительной красочностью, очень быстро привлекла внимание литературного сообщества. В работе М.Сулейманли «Йель Ахмад бейли», написанной в 70-е годы, описана странная, запутанная, непригодная жизнь. Внутри трезвым, здравомыслящих людей, кто морально попадает в такую ситуацию и их желания убежать от мира, писатель видит все эти причины в обществе. Из предыдущего повествования Мовлуда Сулейманли, эта работа была выбрана как эпиграф из знаменитого газила Насими, который отличается в своем идеологическом смысле: «Мир - это не место для остановки, а путешествие».

Мовлуд Сулейманли, с изображениями Хамида и Йеля Ахмеда, исследовал судьбу людей, которые пришли из культуры теке, ходили по всему миру найти момент где их сердце, душа и вера нашли спокойствия, которые пытались дышать на земле, где «птица поселиться». Прежде всего, интересно понять период, в течение которого упоминается работа, почувствовать свое время с собственной атмосферой, понимать смысл, понимать описания образов, естественное выражение мысли и философии народа...

S. Kazimova**Forms of manifestation of psychologies in lyrical prose****Summary**

The original writing manner of Mawlid Suleymanli, which came to the literature in the 70s of the last century, national thought, abundance of ethnographic elements and works selected with its amazing colorfulness, very quickly attracted the attention of the literary community. In the work of M.Suleymanli, "Yell Ahmad beyliyi" written in 70's years the strange, confusing, inaccessible life was described. Inside the sober, sane men for those who morally fall into such a situation and their desire to escape from the world, the writer sees all of these reasons in society. From previous narrative of Mowlud Suleymanli, this work was selected as an epigraph from Nasimi's famous ghazal, which is distinguished in its ideological sense: "The world is not a place to stop, but a journey".

Mawlid Suleymanli with the images of Hamid and Yel Ahmed, explored the life of people, who came from take culture, to find a moment which their heart, soul and faith found peace that tried to breathe on the ground where "the bird settles down". First of all, it is interesting to understand the period during which the work is mentioned, to feel their time with its own atmosphere, in the meaning to understand, to understand the descriptions of the images, the natural expression of the people's thought and philosophy...

Redaksiyaya daxil olub: 25.10.2018